

Dossier

La bretxa generacional

4-11

Ildefonso Marqués Perales

L'ascensor avariament

12-17

**Mariona Lozano,
Elisenda Rentería,
Amalia Gómez Casillas**

Quan l'estabilitat
sembla una utopia

18-23

Oriol Bartomeus

L'ombra generacional
es fa present

24-28

Jordi Mir Garcia

Joves que fan
una altra política

30-34

José Fernández-Albertos

Les polítiques que demanen
les noves generacions

36-40

Brenda Chávez

Consum jove i crisi climàtica

42-47

**Maria de la Fuente,
Júlia Mas Maresma**

Les dones joves, entre la
desigualtat i l'empoderament

L'ascensor avariat Ildefonso Marqués Perales

Alguna
cosa passa
a la societat
global. La
ciutadania
mostra avui,

amb revoltes socials
a molts indrets del món,
un descontentament
palpable després de molts
anys d'estabilitat. La
desigualtat econòmica
i la manca de mobilitat
social són els dos
ingredients principals
d'aquest còctel explosiu.

La difícil funció de la memòria social

La memòria de les societats és molt fràgil. La nostra capacitat de recordar està viciada per nombrosos biaixos que ens impedeixen contemplar la realitat d'acord amb un pla, més o menys, racional. A penes s'estabilitzen unes determinades coordenades històriques, la nostra percepció del temps es congela.

Tanmateix, les forces que empenyen les societats són precàries i el canvi sempre les aguaita. Quan això passa, ens adonem de la imprecisió dels nostres pronòstics. Comprovem que els nostres esquemes de percepció operen sempre sobre la base del passat (Bourdieu, 1972). Som molt dolents a l'hora de predir, sobretot en èpoques de profund canvi social.

I no hi ha dubte que vivim una època de profundes transformacions. El món està cremant, literalment. En els últims mesos hi ha hagut esclats a l'Equador, Haití, Iraq, Xile, Bolívia, Hong Kong, Líban i França. Si bé a Espanya no ens trobem en una situació semblant, no és menys cert que el 15M va mostrar la cara d'una ciutadania, en certa manera, esgotada. Què està passant a la societat global perquè els ciutadans estiguin tan descontents? Per què després de tants anys d'estabilitat han tornat les revoltes socials?

En aquest escrit intentarem donar-ne una explicació. També serem atrevits i intentarem propiciar possibles solucions. Per a això, partirem de la relació entre dos conceptes ben populars: desigualtat econòmica i mobilitat social. Com se sap, el primer dona compte de la concentració i dispersió dels ingressos en una societat determinada, mentre que el segon serveix per saber el nombre de persones que puja, es manté i baixa a l'escala social respecte dels seus pares.¹ Creiem que treballant a l'uníson amb aquestes dues dimensions és possible trobar si no una millora, sí una possible via d'exploració.

La corba del Gran Gatsby

El 2009, quan es començava a sentir el fort impacte de la crisi financera mundial, es va publicar un llibre que responia al títol de *The Spirit of Level. Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. Va ser escrit per Richard Wilkinson i Kate Pickett, dos epidemiòlegs socials, i va tenir un èxit editorial sense precedents. Mostrava la relació entre la desigualtat d'ingrés i la mobilitat econòmica a través de les dades d'onze països. Els països més desiguals eren menys mòbils en l'àmbit intergeneracional.

No obstant això, va ser el 2012 quan Alan Krueger, president del Consell d'Assessors Econòmics de Barak Obama, va fer popular la corba del Gran Gatsby en una intervenció al Center for American Progress. Amb aquesta corba, intentava mostrar l'estreta relació que tenia la desigualtat amb la mobilitat social. En un món profundament desigual, les oportunitats vitals són acaparades per un reduït nombre de sectors privilegiats. La desigualtat de condició

Notes

1. Les persones que pugen a l'escala social respecte a la seva classe d'origen són part de la mobilitat ascendent. Les persones que descendeixen a l'escala social respecte als seus pares formen part de la mobilitat descendent. Aquelles que mantenen la mateixa classe social se les anomena *immòbils* (o reproducció social).

Ildefonso Marqués Perales

és professor de Sociologia a la Universitat de Sevilla. El seu camp d'estudi són les classes socials i la mobilitat social. Ha publicat tant llibres (*Génesis de la teoría social* de Pierre Bourdieu, 2008; *La movilidad social en España*, 2014) com articles a les millors revistes nacionals (*Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, *Revista Internacional de Sociología*) i internacionals (*British Journal of Sociology*, *Social Indicators Research*). Ha estat professor visitant a la Universitat de Leeds (Anglaterra), a la de Tilburg (Països Baixos) i al Centre d'Investigació Gino Germani de la Universitat de Buenos Aires.

genera inevitablement desigualtat de resultat, i quan aquesta és àmplia, s'impedeix la progressió social a les classes menys privilegiades, que queden inevitablement excloses.

La corba del Gran Gatsby no és trivial, i no ho és pel raonament següent. Demostra que està en perill la igualtat d'oportunitats, principi liberal pel qual s'ordenaven les societats contemporànies. L'ideal meritocràtic s'alça sobre una condició prèvia: tots els ciutadans d'una

La corba del Gran Gatsby va demostrar ja el 2012 que la igualtat d'oportunitats, el principi liberal de les societats contemporànies, estava en perill.

societat han de tenir la mateixa probabilitat de ser triats per ocupar els llocs de responsabilitat més gran, una vegada que hagin demostrat la seva capacitat pel seu esforç i el seu talent. En conseqüència, l'eficiència del capitalisme contemporani està sent amenaçada, perquè la selecció

de quadres podria estar seguint una lògica perversa: recompensar els beneficiaris menys intel·ligents i perjudicar aquells que, amb talent especial, no tenen un origen social elevat.

D'aquí es deriva un problema de base, ja que qualsevol ideologia necessita una bona justificació per perdurar (Piketty, 2019), la qual cosa suposa un escull en el camí que resulta difícil de superar. Sense un fort gravamen impositiu sobre les rendes altes que ens serveixi per garantir una igualtat més gran en les condicions de partida dels menys privilegiats, no és possible assegurar la salut del sistema. N'excloem una important part de la població, per la qual cosa el sistema es troba viciat, i això és així perquè l'àmplia desigualtat genera un efecte encara més pervers: l'exclusió social. La teoria del vessament (*trickle-down economics*), que prediu un avanç significatiu per part de les rendes baixes davant l'augment de l'acumulació monetària i inversió per part dels més rics, no troba evidències empíriques amb les quals sostenir-se.

Augment de la desigualtat

A Espanya, l'evolució de la més famosa taxa de desigualtat, a saber, l'índex de Gini, ha pres una forma de U des del començament del miracle industrial espanyol fins als nostres dies. Quan es va iniciar el Pla d'estabilització, el coeficient de Gini s'acostava als 40 punts. A partir dels anys setanta, va començar a decreixer fins a aconseguir, just abans de la crisi financera, xifres inferiors als 30 punts (Cha i Prados de la Escosura, 2019). És un recorregut del qual poden estar orgullosos els espanyols; a penes existeixen països al globus que hagin aconseguit els objectius propis de la modernització en un període tan curt. Industrialització, expansió escolar, mesocratització, democratització, secularització... Cadascuna de les fites que defineixen les societats avançades va ser aconseguida durant aquests anys.

Amb tot, a partir d'aquí, l'índex de Gini comença a créixer fins a gairebé aconseguir els 35 punts. Una idea mereix ser rescatada

en aquest punt. Malgrat que l'augment de la desigualtat en els últims anys no ha estat excessiu, la crisi ens ha retrotret en tan sols un lustre a xifres similars als anys noranta. O dit d'una altra manera, encara que l'augment no és espectacular, sí que ho és si considerem l'estret interval de temps en què s'esdevé. Si bé tothom va sentir la crisi, fins i tot els rics, les classes populars la van sentir molt més.

L'evolució de les taxes de mobilitat social

Selecciónant el mateix interval de temps, les taxes de mobilitat absoluta es van contreure al començament de la dècada dels noranta en els homes i una dècada després es van estancar per a les dones. Per contra, les posicions descendents es van deixar de reduir i les immòbils es van mantenir més o menys constants (Marqués Perales, 2015). Dit d'una altra manera, l'ascensor social es va aturar: la capacitat del nostre sistema productiu de crear més ocupació qualificada generació rere generació va cessar. El nombre de treball qualificat per a les noves cohorts va deixar de ser més gran que per a les velles. I això no ha passat a tots els països. Alguns, com Holanda, la mobilitat ascendent del qual no ha minvat, continuen augmentant el nombre de directius i professionals generació rere generació, com ocorre també en altres països com Noruega o Suècia.

Cal tenir en compte que de 1960 a 1995 la mobilitat social ascendent no va deixar de créixer. Les raons adduïdes sobre el manteniment tan prolongat de l'ascensor social recauen en tres factors

A Espanya, l'ascensor social es va aturar:
la capacitat del sistema productiu
de crear més ocupació qualificada
generació rere generació va cessar.

que passem a enumerar. En primer lloc, les reformes educatives van obrir la possibilitat d'estudiar a una gran massa de persones, moltes més de les que havien estudiat en anys precedents. No hi ha dubte que l'obertura d'universitats i l'augment de la inversió escolar va tenir un

efecte molt positiu. En segon lloc, la millora econòmica dels seus pares, que va permetre bregar amb els alts costos d'oportunitat. I en tercer lloc, la feminització, primer escolar i després laboral. La segregació escolar per sexe es va anar reduint i fins i tot les dones van començar a aconseguir un millor resultat acadèmic que els homes. Una vegada que les dones van anar canalitzant les seves estratègies de mobilitat social cap a l'escola, van anar successivament conquerint llocs qualificats en l'empresa i, molt especialment, a l'ocupació pública: l'administració, l'escola i el sistema de salut.

L'equació del descontentament: alta desigualtat + baixa mobilitat

Tot sembla indicar que una nova relació entre desigualtat i mobilitat social està emergint a les societats contemporànies, entre les quals hi ha l'espanyola. L'equació del descontentament és el resultat d'un nou còctel

explosiu creat per l'augment de la desigualtat i el descens de la mobilitat social. Pel que fa al primer, si bé és cert que els individus no tenen per què tenir una percepció aguda de la desigualtat, quan aquesta accelera al ritme que va adquirir durant la crisi, no és estrany que s'aguditzí la seva consciència al respecte. Pel que fa al segon, cal tenir en compte que els individus no es mouen per l'escala social com ho feien en el passat. Com que l'educació és el primer canal de mobilitat social de les societats contemporànies (Blau & Duncan, 1978; Hout & DiPrete, 2006), molts individus han treballat àrduament per completar els seus estudis. Promeses trencades. Primer, per a uns fills que no troben el seu lloc a la vida i, segon, per a uns pares que veuen que els seus esforços (i diners) no s'han fet realitat. Una vegada completades les carreres, no troben una ocupació adequada a la seva formació. En un escenari semblant, no és estrany comprovar com decau el suport a les institucions (CIS, 2012: estudi 2.951) i, amb aquestes, al bipartidisme que més o menys va governar el nostre país durant tants anys. Això suposa un problema clar de legitimació social.

Com canviar aquesta situació

Avui dia ningú dubta que, com a mecanisme d'assignació de recursos, l'economia de mercat ofereix importants beneficis a la societat. En l'actualitat són pocs els que advoquen per la fi de l'empresa privada i del capitalisme. No obstant això, hem confiat massa en les bondats de la seva mà invisible. Les transformacions del capitalisme contemporani han generat un escenari més caracteritzat per l'estalvi que pel creixement econòmic (Piketty, 2013). Quan aquest últim aconsegueix importants proporcions, inevitablement es generen canvis i la mobilitat social derroca les antigues jerarquies. Tanmateix, quan el que preval és l'estancament, es formen dinasties familiars, i aquí és quan el mecanisme d'assignació proposat pel mercat falla contínuament.

Es poden agafar dues vies: una pel costat de l'oferta i una altra pel de la demanda. La primera és més fàcil que la segona; suposa augmentar la dimensió de les classes directives i professionals, però

en un període de baix creixement això és molt difícil d'aconseguir. No vivim en els anys daurats del capitalisme espanyol. Si empenem el costat de la demanda, podem intentar contenir el procés d'inflació educativa per mitjà de proves més exigents i matrícules més cares.

Al nostre parer, una possible solució podria consistir a tensar totes dues vies, però en una direcció ben diferent. No hi ha dubte que la mobilitat social és més gran quan la petita empresa es converteix en gran empresa, ja que genera més mà d'obra qualificada (Kaelble, 1985). Però no només això. Sabem que la gran empresa també té uns sistemes

Una nova relació entre desigualtat i mobilitat social està emergint a les societats contemporànies, entre aquestes, l'espanyola.

d'ocupació més racionalitzats i, per això, a priori més justos, i en conseqüència, una política decidida d'unificació empresarial seria profitosa en termes de mobilitat social. Un esforç més gran en inversió tecnològica i en ajuda a l'eficiència organitzativa serien mesures oportunes, i tenint en compte la grandària limitada de les empreses espanyoles, la bona notícia és que per aquí hi ha aparença de millora.

Ara bé, el més positiu que té el capitalisme sorgeix de la petita empresa. En aquest sentit, cal ser molt conscients que la gran empresa afavoreix la mobilitat social però mutila la famosa destrucció creativa (Schumpeter, 1965) que és, sens dubte, el millor que té l'economia de mercat. D'altra banda, la combinació

d'escàs creixement i inflació educativa exigeix una política radical de democratització tant a l'esfera econòmica com a l'escolar. I englobant aquestes dues esferes contemplem dues possibles relacions: primera, la relació que té l'origen social amb els resultats educatius; i, segon, la relació que té amb el destí de classe dels individus.

Les desigualtats educatives

Les transferències de rendes condicionades als resultats educatius han resultat ser una mesura especialment reeixida. N'és exemple l'ajuda concedida per la Junta d'Andalusia que respon al nom de Beca 6000, amb la qual s'intenta "compensar els costos indirectes d'oportunitat derivats de la dedicació plena a estudis no obligatoris, així com incentivar l'esforç i rendiment de l'alumnat" (Río i Jiménez, 2014). Aquest tipus d'ajudes s'estan aplicant actualment a Mèxic, Brasil, Estats Units i Regne Unit. El problema d'aquesta mena de beques és que es limiten a un públic reduït². S'haurien d'ampliar i tenir en compte tot el conjunt de famílies amb ingressos mitjans-baixos, especialment quan els progenitors tenen rendes baixes i parteixen d'un nivell formatiu escàs. A més, aquest tipus

Notes

2. Els ingressos familiars exigits per poder gaudir de la beca són de 7.306,5 € per a una llar de quatre individus (Río i Jiménez, 2014).

de beques haurien de ser fomentades no sols per l'Estat, sinó per les empreses a través de fundacions privades, com ja es fa en altres països. Mitjançant aquesta mena d'ajudes, podríem discriminar positivament els alumnes que venen de les classes socials menys afavorides. Arribats

No pot ser que les elits econòmiques
no hagin de retre comptes de com
seleccionen el personal laboral.

aquí, hem d'aclarir una qüestió important: els títols educatius són béns posicionals. Què vol dir això? És molt simple: el seu aprofitament depèn de la quantitat d'individus que estudien. Imaginem una societat l'estructura laboral de la

qual aconseguix el 20 % d'ocupació qualificada. Si el nombre d'individus que tenen un títol universitari és del 80 % en lloc del 30 %, serà molt més difícil trobar una ocupació ajustada als seus nivells formatius. En conseqüència, un escenari de profunda expansió educativa no es tradueix *per se* en un augment de la mobilitat social. Per aconseguir-la hem de tenir en compte la relació entre els resultats educatius i el destí de classe dels individus.

L'accés al destí ocupacional per mitjà de l'educació

No pot ser que les elits econòmiques no hagin de retre comptes de com seleccionen el personal laboral, ni tampoc és just que es cooptin els llocs de més responsabilitat social sense retre comptes a la societat. No crec que sigui gaire difícil fer-los participants d'un projecte social més ampli sempre que els canals d'accés proposats siguin clars. L'empresa privada té unes responsabilitats socials i encara que l'obtenció de beneficis sigui la seva finalitat principal no hauria de ser el seu únic objectiu. Si bé han de triar aquells que siguin considerats els millors, també haurien de poder ser triats tots aquells que tinguin un perfil determinat, independentment de la seva procedència. Al Regne Unit, la Comissió de Mobilitat Social té entre els seus propòsits avaluar els processos de selecció de personal de les grans empreses, i entre les seves recomanacions inclouen diferents àrees com infància, escoles, territori o treball.

Vegem una de les seves recomanacions en aquest últim camp que ve a collació amb el que acabem de dir:

“Fer de la diversitat econòmica en l'ocupació professional una prioritat, animant els grans ocupadors al fet que facin més just l'accés i la progressió, especialment als sectors públics.”

(Social Commision, *Time For Change: An Assessment of Government Policies on Social Mobility 1997-2017*. Juny de 2017).

Considerant només el rol que exerceixen les desigualtats educatives, no obtindrem resultats positius; hem de tenir en compte el paper que exerceix l'educació mateixa en els destins de classe dels individus. Si els tenim en compte tots dos conjuntament, potser podem activar l'ascensor social, vàlvula d'escapament de les societats capitalistes (Hirschman, 1973).

Referències bibliogràfiques

Blau, P. M. & Duncan, O. D., *The American occupational structure*. Free Press, Nova York, 1978.

Bourdieu, P., *Esquisse d'une théorie de la pratique, précédé de trois études d'ethnologie kabyle*, Droz, Ginebra, 1972.

Cha, M. i Prados de la Escosura, L., "Living Standards, Inequality, and Human Development since 1870 : a Review of Evidence". IFCS - *Working Papers in Economic History*. WH 28438, Universitat Carlos III de Madrid. Institut Figuerola, Madrid, 2019.

CIS. Barómetro de Opinión, juliol de 2012, estudi 2.951. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid, 2012.

Hirschman, A., "The changing tolerance for income inequality in the course of economic development". *World Development*, vol. 1 (12), pàg. 29-36. Desembre de 1973.

Hout, M., i DiPrete, T. A., "What we have learned: RC28's contributions to knowledge about social stratification". *Research in Social Stratification and Mobility*, vol. 24 (1), pàg. 1-20 (2006) <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2005.10.001>

Kaelble, H., *Social Mobility in the 19th and 20th Centuries. Europe and America in Comparative Perspective*. Berg, Leamington Spa, Regne Unit, 1985.

Marqués Perales, I., *La movilidad social en España*. La Catarata, Madrid, 2015.

Piketty, T., *Le Capital au XXIe siècle*. Éditions du Seuil, París, 2013.

Piketty, T., *Capital e Ideología*. Deusto, Barcelona, 2019.

Río, M. Á. i Jiménez, M. L., "Las becas 6000 a examen. Resultados, prácticas, expectativas y oportunidades escolares de familias y estudiantes incluidos en el programa". *Revista Internacional de Sociología*, vol. 72, núm. 3, pàg. 609-632. Setembre-desembre de 2014.

Schumpeter, J. A., *Imperialismo. Clases sociales*. Tecnos, Madrid, 1965.

Social Mobility Commission, "Time For Change: An Assessment of Government Policies on Social Mobility 1997-2017". Juny de 2017.

Quan l'estabilitat sembla una utopia

Mariona Lozano

Elisenda Rentería

Amalia Gómez

Casillas

La creixent precarietat laboral de les darreres dècades s'ha instal·lat en la societat, afectant especialment les generacions més

joves. El retard en l'accés a una ocupació de qualitat provoca un ajornament de tots els ritus de pas a l'edat adulta: l'emancipació a través de l'accés a l'habitatge, l'inici de la vida en parella i la formació d'una família.

La crisi econòmica de 2008 va tenir un saldo rècord en les taxes d'atur a Espanya. La focalització de la crisi als sectors de la indústria i la construcció va tenir com a conseqüència nivells històrics d'atur que van afectar principalment la població masculina. Segons dades de l'Enquesta de Població Activa, durant el primer trimestre de 2013 la taxa d'atur a Espanya va aconseguir nivells sense precedents: el 26,7% entre els homes i el 27,3% entre les dones. En el cas dels homes, aquesta taxa d'atur s'havia triplicat des de 2008, mentre que per a les dones s'havia duplicat. Posteriorment, les taxes d'ocupació es van recuperar, però la qualitat de molts dels nous llocs de treball no ha augmentat. Així, la crisi va fer un efecte catapulta d'un procés de creixent precarització laboral que havia començat molt abans, amb la reforma laboral de 1984, que havia portat Espanya a la primera posició en la proporció de treball temporal dins d'Europa (Lozano i Renteria, 2018).

La precarietat laboral, tal com la definim avui dia, té el seu origen en la dècada dels 70, caracteritzada per la crisi del petroli i el consegüent canvi en la matriu energètica i econòmica mundial (Kallberg, 2009). El camaleònic sistema que s'havia alimentat del treball irregular i informal de les economies de perifèria, estrena en aquesta dècada un nou mecanisme en les economies de centre, caracteritzat per trencar l'herència fordista i keynesiana d'ocupació estable. Sota el títol amable de la "flexibilitat" neix la precarietat, que pot adoptar múltiples formes: la incertesa sobre la continuïtat de la feina, la falta de control sobre les hores i les condicions laborals, la insuficient protecció social o la vulnerabilitat econòmica.

Si bé l'augment de la precarietat és un fenomen de les societats postindustrials, a Espanya ha augmentat de manera més notòria respecte als països de la seva regió. Actualment, l'oferta laboral precària a Espanya és del 34%, mentre que a la Unió Europea és només del 19% (Lozano i Renteria, 2018).

L'impacte de la precarietat laboral entre els joves

Encara que la precarietat laboral és un problema que s'observa a totes les edats, quan s'installa a les generacions més joves comporta un encadenament de retards que provoquen ones expansives en l'àmbit social. Estudis anteriors (Lozano i Renteria, 2018) indiquen que els homes que avui tenen 40 anys (nascuts el 1978) han treballat, de mitjana, durant 2,1 anys en condicions de precarietat, mentre que els seus homòlegs de la generació nascuda el 1957 únicament van treballar 0,8 anys en aquesta situació. En el cas de les dones, el treball precari era d'1,4 anys per a la generació de 1957, mentre que aquestes xifres pugen a 3,5 anys per a la generació de 1978. Aquesta desigualtat de gènere en les condicions laborals té una manifestació particular entre les dones amb un nivell educatiu més alt. Si en el cas dels homes, tenir un nivell superior d'educació és un mecanisme de protecció davant les

Amalia Gómez Casillas. Doctora en Demografia, llicenciada en Antropologia i màster en Globalització, Desenvolupament i Cooperació. La seva trajectòria investigadora està centrada en la desigualtat i la vulnerabilitat des d'una perspectiva de gènere.

Mariona Lozano. Sociòloga, amb formació postdoctoral en Demografia Social. La seva tasca de recerca es desenvolupa al Centre d'Estudis Demogràfics, on també és responsable de l'Escola Europea de Doctorat en Demografia.

Elisenda Rentería. Investigadora Ramón y Cajal al Centre d'Estudis Demogràfics i doctora en Demografia. És experta en temes d'envelliment de la població i en l'estudi de les transferències entre generacions.

inclemències del mercat de treball, per a les dones no és cap garantia d'una situació laboral més resguardada.

La conseqüència més directa i tangible de la precarietat laboral és la percepció d'ingressos menors. Segons un estudi del Banc d'Espanya, la crisi ha truncat un procés de millora generacional de l'ingrés. Els resultats d'aquest estudi indiquen que els qui han nascut el 1987 amb baixos estudis, a l'edat de 30 anys guanyen un 20 % menys que la generació de 1977 a aquesta mateixa edat (Banc d'Espanya, 2019). A més dels salaris, la cerca de treball permanent és una altra cara de

la precarietat. Una de cada quatre persones que busca feina està ocupada, segons dades de l'Enquesta de Població Activa (INE). Dins de les persones que estan ocupades,

A Espanya, l'any 2017 el 61,2 % dels joves de 18 a 34 anys vivia amb els seus pares.

la cerca d'ocupació és més alta entre els qui tenen jornada parcial no desitjada i els treballadors temporals.

Així mateix, a part d'una reducció en els ingressos, o a conseqüència d'això, l'accés a l'ocupació de qualitat es converteix en un aspecte vertebrador en la transició a la vida adulta i catalitzador dels rituals de pas en les societats industrials. Per tant, la prolongació dels anys en ocupació precària comporta un encadenament de retards. Tot el que en el passat solia succeir als 20 anys, actualment tendeix a postergar-se als 30: l'emancipació a través de l'accés a l'habitatge, l'entrada a la vida de convivència en parella i la formació de la nova família.

L'efecte en la precarietat residencial

L'accés a l'ocupació de qualitat és un aspecte clau que condiciona l'emancipació residencial. Les dificultats en l'accés a l'habitatge i el temor a perdre'l provoquen que molts no deixin la llar paterna o que optin per emancipar-se residencialment compartint pis. Segons dades de 2017 a Espanya, el 61,2 % dels joves de 18 a 34 anys vivia amb els seus pares (Esteve i Treviño, 2019). En el moment que els i les joves prenen la decisió d'emancipar-se, es troben dos processos que tenen com a resultat la doble limitació en l'accés a l'habitatge. D'una banda, ensopeguen amb els vestigis d'un mercat immobiliari desfigurat per l'especulació bancària, que ha estat especialment voraç en el mercat espanyol. Com a conseqüència de la crisi de 2008, els fons voltor es van apoderar de gran part del mercat de l'habitatge. Per exemple, les SOCIMI, Societats Anònimes Cotitzades d'Inversió Immobiliària, que constitueixen un marc regulador que beneficia l'activitat dels fons voltor, controlen el 50 % de les transaccions del mercat residencial (Janoschka, 2018). Aquest fenomen, aparellat amb el sostingut augment del turisme a Espanya, que va impactar en l'accés a l'habitatge, configura un escenari complicat. D'altra banda, les condicions que estableix el mercat residencial per a l'accés a l'habitatge resulten excloents. En part perquè

el treball estable és un dels requisits dels agents immobiliaris per accedir a l'habitatge, i la conseqüència inevitable ha estat la disminució de l'accés a l'habitatge en propietat. Les acaballes del segle xx trobaven la població entre 16 i 29 anys amb l'accés a l'habitatge en propietat en nivells aproximats al 70 %, davant d'un escàs accés a l'habitatge en lloguer, situat en un 20 %. No obstant això, a partir de 2012 aquesta tendència es reverteix i la forma d'accés a l'habitatge en aquestes edats comença a ser principalment a través del lloguer (Módenes, 2019).

Una vegada superats els obstacles de l'accés a l'habitatge, el desafiament és aconseguir sostenir l'emancipació residencial. En

Segons dades de 2016, a Espanya més de la meitat de les llars encapçalades per menors de 45 anys té por de perdre el seu habitatge a curt termini.

aquest sentit, les dades indiquen la fragilitat que embolcalla aquest procés. Segons dades de 2016, a Espanya més de la meitat de les llars encapçalades per menors de 45 anys té por de perdre l'habitatge a curt termini. Si observem el cas dels joves que estan en situació de

lloguer de mercat, és molt probable que més del 80 % perdi l'habitatge en els pròxims sis mesos. Aquests resultats posicionen els joves espanyols molt per sobre de la mitjana europea, situada a penes per sota del 50 % (Módenes, 2019).

L'efecte en la fecunditat frustrada

La cerca d'una feina de qualitat és un motiu central per posposar la formació de família. Segons les dades de l'Institut Nacional d'Estadística, l'edat mitjana de la maternitat del primer fill o filla el 2018 era de 31 anys, mentre que el 1978 estava situat en els 25 anys. La recent Enquesta de Fecunditat realitzada el 2018 indica que el 52 % de les dones entre 30 i 34 anys no tenen fills, mentre que aquest percentatge era únicament d'un 26 % el 1999, segons l'Enquesta de Fecunditat d'aquell any (INE).

El retard de la maternitat, que amb el temps es pot transformar en renúncia, porta al fet que en l'actualitat Espanya es trobi en una situació de baixa natalitat, amb 1,3 fills/es per dona el 2017 (Esteve i Treviño, 2019). Encara que no s'ha aconseguit un consens en el debat demogràfic sobre els beneficis o perjudicis de la baixa natalitat, sí

La incertesa en el mercat laboral desencadena un efecte dòmino a altres esferes de la vida, des de l'emancipació de la llar paterna a la formació d'una família pròpia.

que constitueix un problema per als qui viuen una situació de fecunditat frustrada, és a dir, quan no es tenen els fills i filles que es volen tenir. Segons les dades de la recent Enquesta de Fecunditat, el 82 % de dones d'aquesta generació sosté que vol ser mare, però el seu desig està truncat per alguna limitació. Gairebé la meitat declara

que l'obstacle resideix en les dificultats econòmiques o de conciliació familiar (Esteve i Treviño, 2019). Respecte a les que sí que tenen fills, la fecunditat real és molt menor que la desitjada: el nombre de fills i filles depèn de les condicions de vida i no de la quantitat que s'aspirava a tenir.

L'ona expansiva de la precarietat laboral

A aquest efecte dòmino dels alts costos socials tangibles de la precarietat laboral se suma el de l'envelliment de la població, on l'impacte que l'ocupació precària té en els ingressos i en la recaptació de l'Estat condiciona el magre sistema de benestar, ja estomacat pel saldo de la crisi. Tots aquests aspectes impacten en la sostenibilitat del sistema de benestar i de pensions. La reducció del nombre de treballadors produïda per una caiguda de la fecunditat se suma a la disminució dels ingressos a l'Estat per part de les ocupacions precàries, de manera que es dificulta l'estabilitat del sistema de benestar i les pensions de les generacions més grans. Si pensem que l'alternativa que tenen els joves per sortejar aquesta situació, especialment urgent a Espanya, és la migració internacional, tenim notícies encara menys encoratjadores a curt, mitjà i llarg termini. La fugida de cervells té un cost important.

Aquesta època ha estat descrita per Zygmunt Bauman com la "modernitat líquida", fent referència al fet que tot el que abans era sòlid s'ha tornat avui líquid (Bauman, 2006). La incertesa en el mercat laboral desencadena un efecte dòmino a altres esferes de la vida, des

de l'emancipació de la llar paterna a la formació d'una família pròpia. Les generacions més joves seran més longeves i segurament gaudiran de més llibertat de la que van gaudir els seus pares, però seran les que viuran amb incertesa durant molt més temps del que van experimentar els seus predecessors. Aquesta serà la generació del lloguer més que de la propietat, de les parets de guix més que de maons, de gossos o gats més que de fills o filles, de voltes cada vegada més llargues a la roda de la mala fortuna de la precarietat laboral.

Referències bibliogràfiques

Banco de España, *La juventud en España: retos y oportunidades*. A: <https://www.bde.es/f/webbde/GAP/Secciones/SalaPrensa/IntervencionesPublicas/Gobernador/Arc/hdc140619.pdf> [Últim accés: 17.11.2019]

Bauman, Z., *Vida líquida*. Editorial Planeta, Barcelona, 2006.

Esteve, A.; Treviño, R., "Los grandes porqués de la (in)fecundidad en España". *Perspectives Demogràfiques*, 15: 1-4, 2019.

INE - Instituto Nacional de Estadística. www.ine.es [Últim accés: 17.11.2019]

Janoschka, M., "Gentrificación en España Reloaded". *Papers: Regió Metropolitana de Barcelona*, 60: 24-33, 2018.

Kalleberg, A., "Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition". *American Sociological Review*, 74 (1): 1-22, 2009.

Lozano, M.; Rentería, E., "El imparable aumento de los años en precariedad laboral de los adultos jóvenes en España, 1987- 2017". *Perspectives Demogràfiques*, 12: 1-4, 2018.

Módenes J.A., "El insostenible aumento de la inseguridad residencial en España". *Perspectives Demogràfiques*, 13: 1-4, 2019.

L'ombra generacional es fa present **Oriol Bartomeus**

Quaranta anys
després de la transició
a la democràcia, la
composició generacional
de la nostra societat

està mutant. Els fills d'aquell període són ja la meitat de la població i protagonitzen els canvis que vivim en l'actualitat. Són una generació definida per l'individualisme i la impaciència, però no són un grup antipolític ni de bon tros. Simplement tenen una manera de viure la política bastant diferent de la dels seus predecessors.

En els darrers mesos hem estat testimonis de revoltes arreu del món. Una de les que ha rebut més atenció ha estat la que ha tingut lloc a Xile, amb manifestacions massives liderades per la joventut als carrers de Santiago. No és casual. Els joves xilens són precisament els representants de la generació de la democràcia, aquells que han nascut i han crescut després del referèndum de 1988 que va fer fora del poder (polític, que no militar) el dictador Augusto Pinochet. Han passat exactament trenta anys d'aquell esdeveniment crucial en la història del país. Això vol dir que tots els xilens i xilenes de trenta anys o menys no han conegut la dictadura ni han viscut el període de transició que va permetre l'establiment d'un sistema democràtic.

És precisament aquest grup el que lidera un moviment que exigeix l'eliminació de les rèmores de la dictadura que encara perviuen al Xile actual, encarnades en la constitució pinochetista de 1980, que encara és vigent. Es manifesten no tant com a joves, sinó com a membres d'una generació; és a dir, com a ciutadans que han nascut i s'han format en un context històric determinat, diferent del dels seus pares i mares. Aquesta és la clau que explica el relleu generacional, un moviment continu de la societat, una cadència de naixements i defuncions que canvia de composició en funció del moment històric en què es produeix.

El temps imprimeix la seva petjada en les persones. Els individus som temps, som l'expressió del temps que ens ha tocat viure. I com a tals, actuem en funció d'aquest temps, la qual cosa ens fa diferents dels que ens han precedit i dels que ens succeiran. Aquestes diferències defineixen els grups generacionals i d'alguna manera fan evolucionar el conjunt de les societats. Si no existís el relleu generacional, no hi hauria canvis. Són les diferències en el context en què naixem i en què ens formem les que donen a les generacions el seu perfil particular.

La successió generacional

La cadència lenta del relleu generacional sovint el fa passar desapercebut en les anàlisis. El relleu generacional actua per acumulació, ja que els naixements i les defuncions són fenòmens constants, que es produeixen cada dia de forma natural. És el temps el que atorga a aquest moviment natural la condició específica de les generacions, de manera que la successió generacional es dona en intervals llargs de temps. Les generacions són l'expressió en els individus dels canvis profunds, de les mutacions històriques causades per fenòmens extraordinaris, com ara guerres, crisis o canvis socials.

L'interès pels efectes del relleu generacional respon a quelcom més prosaic: la necessitat de donar resposta als canvis profunds que ha patit la societat espanyola i catalana en l'última dècada. Són transformacions d'una intensitat no viscuda en les tres darreres dècades, que ens remetent a la idea d'un canvi de sistema, similar en

Oriol Bartomeus. Politòleg. Professor associat del departament de Ciència Política i Dret Públic de la Universitat Autònoma de Barcelona. És autor del llibre *El terratrèmol silenciós. Relleu generacional i transformació del comportament electoral a Catalunya* (Eumo, 2018).

intensitat al que visqué el país entre finals dels anys seixanta i mitjans dels setanta del segle passat.

Al fil d'aquesta idea de canvi profund, diríem històric, apareix de forma natural el relleu generacional com un dels elements a considerar. Té la seva lògica si considerem la societat espanyola i catalana d'aleshores i l'actual des del punt de vista estrictament generacional. Fa quaranta anys, quatre de cada deu catalans havien nascut abans de 1940, mentre que el 2017 gairebé cinc de cada deu havien nascut a partir de 1976.

Aquest canvi, produït de mica en mica, dia a dia, de manera quasi imperceptible, pren una dimensió enorme quan se'l considera en el lapse de quatre dècades: afecta més de cinc milions de persones, entre nascuts i difunts a Catalunya, gairebé una total transformació del contingent humà de la societat catalana. Aquestes quatre dècades han vist desaparèixer quasi dos milions de persones i afegir-se'n uns tres milions i mig.

El transcendent, des del punt de vista generacional, no són tant les xifres, ja de per si esglaiadores, sinó la naturalesa d'aquest canvi, de les desaparicions i les incorporacions. La gran majoria dels que han abandonat el padró eren nascuts abans de 1940, i els que han anat

incorporant-s'hi han nascut a partir de 1976. Hi ha una diferència clara en els contextos en els quals han crescut ambdós grups. Els primers ho van fer en els primers anys del segle xx o finals del xix, els segons en el tombant del xx i els inicis del xxi. Podem trobar diferències entre

En quatre dècades, hi ha hagut un canvi demogràfic, quasi imperceptible, que afecta més de cinc milions de persones, entre nascuts i difunts.

ambdues èpoques en els àmbits econòmic, social i polític, diferències que han imprès en les persones que han nascut a cada època un segell especial, diferenciat, una empremta generacional.

El pes de cadascun d'aquests grups en el conjunt de la societat fa que aquesta empremta es mostri i actuï d'una manera determinada. No són els mateixos els valors i les idees que predominen en una societat on la majoria de components ha nascut als primers anys del segle xx que els d'una societat on la majoria ha nascut i ha crescut als inicis del xxi. Per força l'empremta generacional dominant ha de definir el conjunt de la societat.

D'aquesta manera, és possible entendre el nostre temps com un temps de canvi generacional, o millor com un temps de relleu de la generació dominant en la nostra societat. Quaranta anys després de la transició a la democràcia, la composició generacional de la nostra societat està mutant de forma evident i és aquesta mutació la que explicaria, en part, les transformacions a què estem assistint en els últims deu anys.

El canvi cultural

La Catalunya i l'Espanya que coneixem són el fruit d'una generació, la nascuda després de la Guerra Civil, que va arribar a l'edat adulta a la dècada dels seixanta del segle passat, que va protagonitzar la lluita contra la dictadura i la construcció del sistema democràtic. Els membres més grans d'aquesta generació tenien trenta-cinc anys a la mort de Franco i els més joves al voltant de quinze. Aquesta és la generació que protagonitza el canvi cultural respecte dels seus pares, un canvi més evident en les dones, que s'incorporen massivament al mercat laboral i guanyen drets de ciutadania que els havien estat vedats.

Aquesta és també la generació que protagonitza l'èxode del camp a les ciutats i a les fàbriques. També és la generació de la protesta universitària, sindical i veïnal. La del sis-cents i el *desarrollo*, la que es podrà divorciar i la que conformarà l'elit política, cultural, social i econòmica de la nova democràcia.

Ara, els membres d'aquest grup tenen entre seixanta i vuitanta anys, mentre que els fills de la democràcia, els nascuts a partir de 1976, ja passen dels quaranta. Aquest és el grup que protagonitza el canvi dels últims anys. No només perquè ja tenen l'edat suficient per començar a ocupar llocs de domini en les esferes política, econòmica i social, sinó també perquè representen en el seu conjunt el grup generacional majoritari. Concretament, ja suposen la meitat de la societat catalana.

Més enllà del nombre de persones que formen part del grup i del fet que la majoria ja ha arribat a l'edat de maduresa social, l'interessant des del punt de vista de l'anàlisi generacional són les diferències d'aquesta generació amb les precedents, l'empremta

generacional d'aquests fills de la democràcia que estan prenent el relleu als fills de la postguerra i que estan cridats a liderar la nostra societat en les dècades que vindran.

El dibuix d'aquest grup és complex, fruit de dos elements vitals que els diferencien de les generacions que el precedeixen. D'una banda, aquesta és una generació nascuda en democràcia; de l'altra, és un grup que ha crescut en un context de disponibilitat gairebé infinita de béns materials.

Individus més lliures

Com influeix aquest context en el comportament dels fills de la democràcia? Són una generació que es percep a si mateixa com a més empoderada que les anteriors, en bona part perquè té un nivell acadèmic superior. Són fills d'un món on les jerarquies són més fluides i on l'autoritat ha perdut bona part del poder coercitiu que tenia anteriorment. Això és així en part perquè els individus ja no accepten, com ho feien els seus pares i avis, la lògica "natural" del poder vertical.

En aquest sentit parlem d'individus més lliures, més capaços d'actuar segons el seu criteri individual, menys proclius a acceptar els "deures" i més conscients dels seus "drets". Tanmateix, això els fa més susceptibles a la persuasió publicitària, amb la qual han nascut i han crescut (són fills de la televisió i de les noves tecnologies).

Políticament, això comporta que actuïn més en funció d'impulsos immediats que d'elements de llarg termini, d'aquí que es pugui parlar d'una política regida per la volatilitat dels comportaments. Cada cop hi ha més electors que decideixen el seu vot en funció d'elements de conjuntura i en un lapse de temps més curt, la qual cosa provoca problemes en la predictibilitat. A les eleccions al Parlament de

2017, gairebé una tercera part dels fills de la democràcia van decidir el seu vot el dia abans o el mateix dia de l'elecció.

Aquesta volatilitat en la decisió electoral també els fa menys predictable a l'hora de participar. No és que siguin més

abstencionistes o més participatius que els seus pares i mares. Ho són depenent del context. Van a votar només si se senten cridats, és a dir, només si se'ls convenç que anar a votar és important i que el seu vot, el seu particular i individual, és imprescindible per decidir el resultat. Si no tenen aquest convenciment, és possible que no acudeixin al col·legi. I si ho fan, és probable que decideixin el vot allà mateix, davant la taula on estan desplegades les llistes de les diferents candidatures. La seva és una tria instantània, com són la majoria de les seves tries: ho vull, ho compro. El seu món és el de l'acceleració, com assenyala el filòsof alemany Hartmut Rosa.

A les eleccions al Parlament de 2017, gairebé una tercera part dels fills de la democràcia van decidir el seu vot el dia abans o el mateix dia de l'elecció.

Un vot d'opinió

No voten en funció d'una pertinença que els ha vingut imposada. En aquest sentit, no se senten part d'un grup per raó de naixement. La seva pertinença és volguda. Només formen part dels grups on han decidit formar part. Són la generació posterior a la crisi de les classes socials. Es poden considerar membres d'una classe social i actuar en conseqüència, però perquè ho han triat, no perquè els hagi vingut definit. Així doncs, no exerceixen un vot "de classe", sinó d'opinió; no tenen un partit propi, sinó una posició pròpia que a cada elecció poden considerar que encarna (o serveix) una força política determinada. Entenen els partits com a eines al servei de les seves posicions polítiques (canviants) i no com a encarnacions de les seves idees. Per a ells, els partits són els seus servidors, i de la mateixa manera que els trien, els poden rebutjar si consideren que no han complert les expectatives que hi havien posat.

En general, la relació amb la política és utilitarista, com acostuma a ser la seva relació amb els productes i béns de consum. Si no els serveixen, els descarten. D'aquí la volatilitat. No vol dir, de tota manera, que no tinguin una posició política. La tenen, i sovint més dura que la dels seus pares i mares, però això no pressuposa ni que exerceixin el seu dret a vot (un dret, no un deure) ni que votin el mateix partit. Dependrà de la capacitat que tinguin les forces polítiques per convèncer-los del fet que és important fer l'esforç d'anar a votar. D'aquí que puguem registrar grans oscil·lacions en la participació en períodes de temps molt curts.

L'individualisme radical en què s'ha criat aquesta nova generació tampoc comporta la desaparició de les mobilitzacions socials. Al contrari. Precisament el seu individualisme els fa sentir una necessitat molt forta de pertànyer, de ser part de quelcom. Ara bé, amb dues premisses. Primera: hi pertanyen sempre des de la seva voluntat individual. I segona: sempre que entenguin que la seva participació serveix per a alguna cosa i que l'objectiu que es busca s'aconsegueixi en un termini de temps al més breu possible.

Aquesta és una generació definida per l'individualisme i la impaciència. Això no vol dir, com podria semblar, que és un grup antipolític. No ho és ni de bon tros. Simplement tenen una manera de viure la política significativament diferent de la dels seus pares i mares. Una política ràpida, volàtil, efímera. La mena de política adequada a la seva vida. La mena de política que dominarà la nostra societat en les properes dècades.

El terratrèmol silenciós. Relleu generacional i transformació del comportament electoral a Catalunya

Eumo editorial, 2018

Joves que fan una altra política

Jordi Mir Garcia

En moltes ocasions s'ha dit que a les persones joves no els interessa la política.

Hi ha evidències que confirmen el contrari i que l'interès per la política no és una qüestió d'edat. Mobilitzacions socials com el 15-M o la reivindicació feminista demostren que molts joves estan políticament compromesos. La diferència està en quina forma de política els interessa.

Mares que han passat d'estar en contra de tot tipus de violència a justificar les confrontacions de les seves filles i fills amb la policia. Mares que ja saben què vol dir una pintada on es llegeix ACAB (*All Cops Are Bastards*). Una desqualificació que consideren oportuna quan la policia no actua tal com ho hauria de fer. Fa poc, ajudant un periodista a buscar mares de persones joves que estaven mobilitzant-se en l'escenari postsentència pel judici del Procés, no hi havia manera de trobar-ne una que no compartís allò que estaven fent les seves filles i fills. De fet, el que explicaven és com elles havien canviat; no eren partidàries de confrontar-se amb la policia, però ara entenien què estava passant. No acceptaven la brutalitat policial i defensaven que la violència contra els objectes podia ser acceptada en una mobilització, tot i que mai abans ho haurien justificat. Aquesta experiència revela una realitat en la qual ens trobem ja fa un temps i que ja es pot evidenciar amb dades. Aquí seguirem les que sorgeixen de l'*Enquesta de participació i política* dels anys 2011 i 2017 de la Generalitat de Catalunya.

En qüestions polítiques, joves i adults no es comporten de la mateixa manera. Tot i que no té gaire sentit una comparació a l'engròs que conclogui que els joves fan una cosa i els adults una altra, sí que prevalen alguns comportaments i algunes maneres de fer i de pensar que són força diferents entre determinats sectors de la població jove i de la població adulta.

Jordi Mir Garcia. Doctor en Humanitats i professor del departament d'Humanitats de la Universitat Pompeu Fabra i de la Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. La seva investigació i docència se centren en la història de les idees, la filosofia moral i política, i l'actuació i el pensament dels moviments socials. És autor de *5 años de 15M. Movimientos sociales construyendo democracia* (El Viejo Topo, 2015) i coeditor, juntament amb Salvador López Arnal, de diferents obres del filòsof Francisco Fernández Buey.

Quins són els continguts de la política?

Les persones adultes mostren més interès per la política institucional, les eleccions, els partits, el debat polític centrat en la dinàmica parlamentària i els assumptes que monopolitzen l'agenda política i mediàtica. Les persones joves mostren més interès per la política que no passa per les institucions, més vinculada a conflictes socials i a realitats del seu dia a dia que consideren prioritàries. No hi ha una diferència en l'interès per la política: la diferència està en quina política els interessa. Per exemple, hi ha reivindicacions en les quals estan molt més presents les persones joves. Ho hem vist darrerament en el moviment ecologista a través de grups com *Fridays for future*. Ho havíem vist fa uns anys en les mobilitzacions del 15M o la PAH i el moviment pel dret a l'habitatge.

Les persones joves mostren més interès per aquella política que no passa per les institucions, més vinculada a conflictes socials i a realitats del seu dia a dia.

I ho hem vist també en el moviment feminista, on hi ha hagut una gran participació de joves provinents de diferents espais de participació.

La presència majoritària de persones joves fa que en alguns casos es parli d'aquests moviments com juvenils, però no és el cas. No

tenen un component que els delimiti en un sector d'edat, com és més habitual en el cas del moviment estudiantil o universitari. Si la presència juvenil és majoritària, pot ser perquè hi ha una preocupació més gran pels mals del nostre món i una voluntat més gran de fer-hi front?

En les persones joves trobem posicions més receptives i tolerants respecte als drets de les minories, de les persones migrants, dels col·lectius LGBTI... També estan més a favor de la igualtat de gènere, i consideren més positiu que altres grups d'edat que la dona desenvolupi la seva carrera professional des d'una posició d'igualtat respecte a l'home. Les persones joves evidencien una superació més gran dels rols de gènere tradicionals. També, una voluntat més gran de construir democràcia des de la participació. Entre la població jove trobem un plantejament més clar i quotidià de la desobediència i la seva pràctica.

No és cap novetat que en aquest sector de la població hi hagi posicions més partidàries de la igualtat d'oportunitats, dels drets, de l'aprofundiment democràtic, de la crítica de les ideologies tradicionals dominants. Ha passat en altres moments de la història. Entre la població jove se solen desenvolupar idees que estan en creixement i que qüestionen l'ordre establert. Això no vol dir que només es doni en aquest sector, però sí que és el més receptiu: socialitza idees que són en un estadi sovint marginal i les porta al centre del debat polític.

Com es fa la política?

Les persones adultes acostumen a entendre la política com aquella pràctica que es desenvolupa en els governs, els parlaments, els partits, els mitjans de comunicació... Les persones joves la viuen en molts altres

llocs. La política té a veure amb assumptes, però també amb maneres de fer. I les seves maneres de fer no necessàriament passen per governs, parlaments o mitjans. Quan esmentàvem temàtiques polítiques actuals que interessaven les persones joves, fèiem referència a qüestions tractades més des dels moviments socials que des dels partits. El *com* afecta al *què*, i el *què* al *com*.

En la població adulta trobarem una preocupació més centrada en l'àmbit electoral, partidista, parlamentari. En la població jove veurem una preocupació més centrada en l'àmbit no electoral, no partidista i extraparlamentari. Això no significa que no els preocupi; només vol dir que entre la població jove hi ha més persones que viuen d'aquesta manera la política. El vot és la forma de participació política més estesa entre totes les edats, però aquest dret presenta una clara bretxa generacional. La màxima "A més edat, més vot" resulta aquí perversa, ja que pot derivar en campanyes electorals en les quals es parli poc de la situació de les persones joves. I això provoca, evidentment, una disminució de l'interès. Per aquests joves, la vinculació entre la vida i la política és molt més gran que en els adults. L'ecologisme no és un assumpte més de l'agenda política, tampoc el feminisme, la falta de llibertats o la reivindicació de democràcia. Totes aquestes preocupacions polítiques són les seves pròpies vides i, per això, no només es preocupen per la política o fan política, directament la viuen.

Les persones joves es mobilitzen més i participen menys en els partits tradicionals. Els seus espais de participació política tenen altres característiques. A l'*Enquesta de participació i política de 2017*, només l'1,9% de les persones joves participaven en partits polítics, mentre que el 2,5% ho feia en un grup o plataforma alternativa, altermundista, anticapitalista o del moviment okupa. Les dades de 2011 canviaven al 3,6% i el 4,6%, respectivament. En tot cas, entre les persones joves a Catalunya n'hi ha més que participen en un espai assembleari crític amb la societat que en les joventuts dels partits polítics. Viuen i fan política a les xarxes socials. No volen obeir consignes, espais verticals... Treballen

La vinculació entre la vida i la política és molt més gran en els joves que en els adults.

més des de l'horitzontalitat, des de l'assemblearisme, des de la construcció quotidiana de la política. Potser per això, alguns partits polítics s'intenten

aproximar a aquests espais, encara que sigui només formalment. I potser algun d'aquests espais, en època de crisis i mobilitzacions, s'han acabat apropant, més o menys, als partits polítics.

Aproximacions entre la política de persones joves i adultes?

"M'és igual el que digui *La Vanguardia*, jo tinc Twitter!". Això ens deia, en una recerca que estàvem fent l'any 2011, una jove activista veïnal que poc després seria diputada al Parlament de Catalunya i avui continua la seva trajectòria a la política institucional. Estava exagerant? Podem

comparar el nostre compte de Twitter amb els mitjans de més difusió de la nostra societat? Les xarxes socials, cadascuna amb les seves pròpies característiques, han contribuït a canviar les nostres maneres de ser i de fer. Aquesta activista considerava que Twitter li donava un altaveu capaç de competir amb altres d'existents. Això, i molt més, ens diuen diferents recerques respecte a les xarxes socials.

Aquestes noves eines tecnològiques tenen molt a veure amb la política i una gran capacitat democratitzadora. Hi ha motius per

Hi ha més joves que participen en un espai assembleari crític amb la societat que en les joventuts dels partits polítics.

pensar i repensar com les utilitzem, i per no oblidar que Facebook, Twitter o Instagram són negocis, però és evident que les persones joves troben en les xarxes socials una part fonamental de la seva vida. En els darrers temps, amb la

participació cada cop més activa de les persones adultes, hem viscut una proliferació de l'ús d'aquestes eines amb una intenció política.

Les persones joves estan obrint camins a seguir en la política, en el *què* i el *com*. Les persones adultes estan aprenent de les joves en aquests nous camins. Començàvem parlant d'aquestes mares que han canviat. La desconfiança pel que fa a la política institucional ha anat en augment entre les persones adultes, i de ben segur que ben aviat es reflectirà en un apropament a les postures dels més joves.

L'*Enquesta de participació política 2017* mostra en alguns àmbits una aproximació per part de la població adulta cap a la manera d'entendre la política i de practicar-la dels més joves. Les diferents crisis i mobilitzacions que hem viscut i estem vivint (15M, independentisme, feminisme...) poden explicar aquesta tendència. Si s'acaba materialitzant, esperem que sigui per aprofitar tot allò que des de la joventut s'aporta per mirar de fer una altra política. Una política amb una dimensió ètica més rigorosa, més atenta a les llibertats, a la garantia dels drets, més participativa... Una política més decidida a actuar contra els mals d'una societat en risc per efecte de la crisi climàtica, la precarització vital i laboral, i per les desigualtats i les discriminacions.

5 años de 15M. Movimientos sociales construyendo democracia

El Viejo Topo, 2016

Referències bibliogràfiques

Mir Garcia, J. (coord.), *Moviments socials i joves activistes. Una aproximació qualitativa de la participació de la joventut en organitzacions polítiques no convencionals*. Generalitat de Catalunya, 2013.

Mir Garcia, J., *5 años de 15M. Movimientos sociales construyendo democracia*. El Viejo Topo, 2016.

Soler i Martí, R., *Democràcia, participació i joventut. Una anàlisi de l'Enquesta de participació i política 2011*. Generalitat de Catalunya, 2013.

Soler i Martí, R. (coord.), *Joventut, implicació i context polític a Catalunya. Una anàlisi de l'Enquesta de participació i política 2017*. Generalitat de Catalunya, 2019.

El Moviment de Dones Democràtiques es va mobilitzar per reclamar que se substituïssin les monges de l'orde Cruzadas Evangélicas de Cristo Rey per funcionàries, a la presó de dones de la Trinitat. A dalt, la representant d'aquest moviment, Trinidad Sánchez Pacheco, llegeix un manifest davant la presó l'any 1976. A sota, l'interior de la presó el maig de 1978, el dia que van marxar les monges. Durant uns dies, fins que van arribar les funcionàries, les recluses es van fer càrrec del recinte.

Les polítiques que demanen les noves generacions

José Fernández-Albertos

El disseny de l'estat del benestar i la realitat social i econòmica que afronten avui els joves fan pensar que

les seves demandes seran més de naturalesa qualitativa (una reorientació de la política cap a les noves necessitats) que quantitativa (un augment en el grau d'intervenció pública). Algunes dades recents d'opinió pública semblen confirmar aquesta hipòtesi.

Encara que sempre ha existit un cert grau de conflicte polític entre les demandes i aspiracions de diferents grups d'edat, estem rebent molts senyals que, a les societats contemporànies, aquest conflicte s'està exacerbant. La bretxa creixent en preferències polítiques i electorals entre joves i grans n'és potser el millor exemple. Sabem bé que no és una bretxa específica d'Espanya, per la qual cosa és raonable pensar que les causes siguin forces estructurals que transcendeixen el nostre context, com les transformacions de les nostres economies i mercats de treball, el canvi demogràfic o la insatisfacció dels grups de població més joves davant unes polítiques públiques dissenyades per a una realitat diferent de l'actual.

Em centraré en aquest últim element. En quina mesura existeix entre els joves una demanda insatisfeta de certes polítiques? És la seva desafecció fruit de la incapacitat del sistema polític, que prioritza altres demandes i deixa desateses les seves? Existeixen raons per pensar que es tracta d'un problema particularment important a Espanya i els països del sud d'Europa, on els estats del benestar tenen un marcat biaix "gerontocràtic": en termes relatius, tenim bons programes enfocats a les persones grans (pensions, sanitat), però no desenvolupem polítiques amb més capacitat d'incidir en el benestar dels joves (rendes mínimes, ajuda a les famílies, habitatge).

Per entendre les demandes actuals i futures dels joves, no n'hi ha prou a identificar les mancances relatives del nostre estat de benestar en termes generacionals. També cal saber com les transformacions econòmiques del nostre temps (globalització, terciarització, digitalització...) generen noves necessitats i exigències en els grups de població que passaran tota la seva vida adulta sofrint-les. Evidentment, no existeix un catàleg clar de polítiques amb les quals els estats haurien de respondre a aquesta nova economia més globalitzada, més polaritzada geogràficament, més volàtil i imprevisible i més intensiva en coneixement. Però sí que podria estar emergint un cert consens sobre la direcció en la qual haurien d'evolucionar les polítiques públiques en aquest context.

En línies generals, podríem dir que en aquesta nova economia hi haurà més exigència perquè els estats transformin polítiques de "consum" (despesa dirigida a compensar determinats individus que pateixen eventualitats al mercat laboral) en polítiques d'"inversió social" que facilitin una participació digna de tots els individus en els processos productius. A més, haurem de redirigir més la intervenció pública cap a la regulació dels mercats, promovent una equitat més rellevant, no tant (o no només) a través dels mecanismes de redistribució tradicionals, sinó també mitjançant polítiques de "predistribució" que garanteixin un repartiment primari de les rendes més igualitari (això és, abans de la intervenció de l'Estat a través d'impostos i transferències).

El repte climàtic, la integració de mercats i l'existència de cadenes de valor global, processos que no són reversibles en el mitjà

José Fernández-Albertos.

Polítòleg. Científic titular a l'Institut de Béns Públics del Consell Superior de Recerques Científiques. El seu estudi se centra en les conseqüències de les transformacions econòmiques contemporànies en les preferències de la ciutadania sobre polítiques socials i econòmiques. El seu últim llibre és *Antisistema. Desigualdad económica y precariado político* (Catarata, 2018).

termini, exigiran més cooperació transnacional en termes regulatius i fiscals. I en el pla geogràfic, la concentració d'activitat econòmica a les grans metròpolis —capaces d'explotar les complementarietats del capital humà— crea noves desigualtats entre aquells que poden aprofitar la proximitat a aquests *hubs* econòmics i els que no; aquestes

La demanda d'augmentar els recursos, tant entre els joves com entre els grans, és majoritària en totes les polítiques menys en defensa.

tensions exigiran intervenció pública, en forma de noves polítiques d'habitatge, mobilitat i territori. En resum, hauria de ser esperable que els joves demanin no tant un augment en el grau d'intervenció pública en la seva forma present, sinó una reorientació

dels programes cap a noves necessitats i, això sí, una ambició més gran a l'hora de regular el nou capitalisme, tant a escala local com global.

Fragmentació política

Convé en tot cas recordar que la consolidació d'aquests nous conflictes generacionals sobre polítiques no implica que existeixi unanimitat dins dels joves en les seves demandes. De fet, la polarització d'ingressos associada a molts dels processos assenyalats més amunt fa que també es fragmentin políticament aquests grups, que es divideixen entre aquells que es beneficien d'aquests canvis (treballadors molt qualificats, globalment connectats, que poden secundar fortes inversions de capital humà en el capital físic heretat dels pares) i aquells més exposats a les conseqüències negatives (precarietat i inestabilitat laboral, difícil accés a l'habitatge).

Vegem-ne algunes dades. Tenen avui els joves opinions diferents sobre el paper de l'Estat? Demanen polítiques diferents? Per a això, analitzo l'última onada de la sèrie d'enquestes del CIS sobre Opinió Pública i Política Fiscal (CIS 3259). Aquesta enquesta té unes quantes virtuts: el qüestionari inclou una àmplia bateria de preguntes sobre polítiques públiques de diferent naturalesa, té una mostra raonablement gran que permet fer anàlisi per grups d'edat i, finalment, reflecteix dades recents (el treball de camp és de 2019).

L'enquesta pregunta a l'entrevistat si creu que es dediquen massa recursos, els necessaris o molt pocs a quinze tipus de serveis públics. La demanda per augmentar els recursos, tant entre els joves com entre els grans, és majoritària en totes les polítiques menys en defensa, que és l'únic dels quinze programes inclosos en el qüestionari per al qual hi ha més demanda per reduir que per augmentar els recursos. Però varia la intensitat d'aquestes preferències en funció de l'edat de l'entrevistat? El gràfic 1 mostra la diferència en el suport a les polítiques per grups d'edat. Les polítiques situades a la dreta de la línia vermella són aquelles amb més suport (o en el cas de defensa menys rebutjades) per part dels joves que per part dels grans, i les situades a l'esquerra

GRÀFIC 1. Demanda relativa dels joves (menors de 35 anys) respecte dels grans a favor de l'expansió de determinades polítiques.

Nota: Els punts a la dreta de la línia vertical indiquen les polítiques que tenen més suport (o en el cas de defensa menys rebutjades) per part dels joves que per part dels grans. Els punts a l'esquerra del gràfic són les més preferides pels grans que pels joves.

són les polítiques més preferides pels grans que pels joves. El gràfic mostra que les diferències entre joves i grans no són gaire pronunciades, però les variacions són en certa manera interpretables a la llum de la discussió anterior: els joves estan una mica menys interessats en algunes

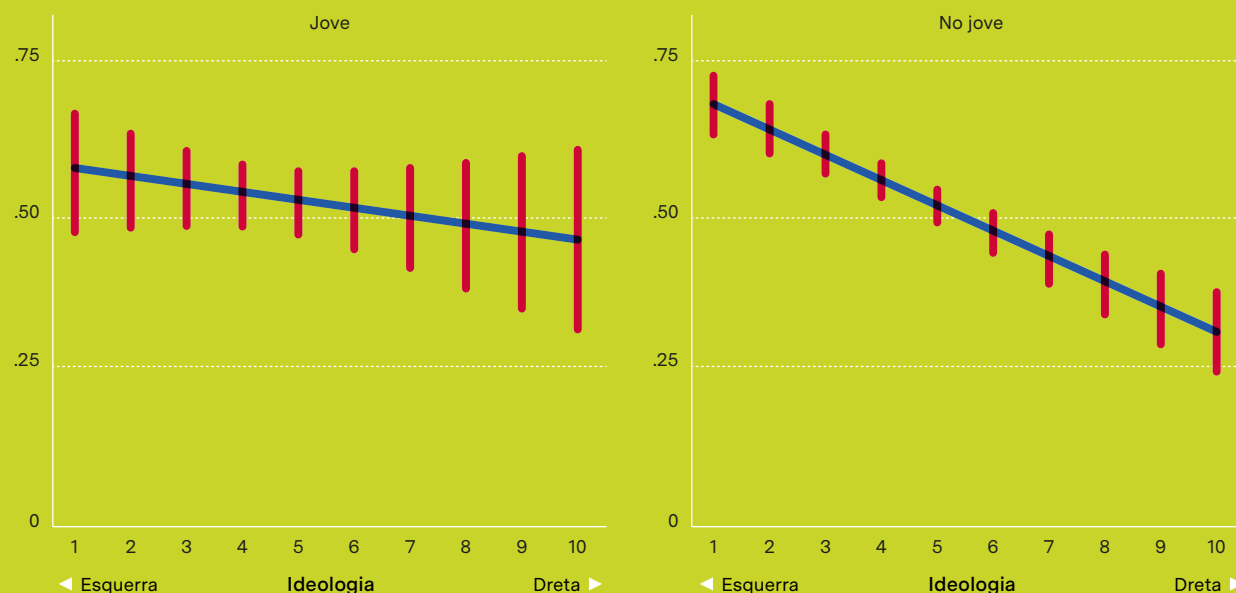
Els joves demanen invertir més en polítiques de cultura, ensenyament, contra l'atur, cooperació i medi ambient.

polítiques de protecció clàssiques (seguretat, dependència, pensions...) i, per contra, creuen més necessari expandir les partides que responen a reptes de naturalesa global (medi ambient, cooperació, però també defensa). Les partides contra l'atur

són una mica més populars entre els joves i crida l'atenció que aquests a penes tinguin una preferència diferent en relació amb les polítiques d'ensenyament o d'habitatge.

I què podem dir del suport genèric a la intervenció de l'Estat en l'economia? L'enquesta demana a l'entrevistat que se situï en una escala de 0 a 10 en la qual 0 significa que "s'haurien de millorar els serveis públics i les prestacions socials, encara que calgui pagar més impostos", i el 10 indica que "és més important pagar menys impostos, encara que això signifiqui reduir els serveis públics i les prestacions socials". La posició mitjana dels joves en aquesta escala (4,05, és a dir, lleugerament més favorable a una expansió de serveis i prestacions que a una reducció d'impostos) a penes es distingeix de la dels grans.

GRÀFIC 2. Probabilitat d'estar a favor d'una expansió del paper de l'Estat en l'economia, en funció de l'edat i la ideologia de l'enquestat.

Nota: aquestes estimacions procedeixen d'uns models en els quals també es controlen els efectes del gènere, el nivell educatiu i la classe social subjectiva de l'entrevistat.

Bases ideològiques

Però si indaguem en les bases ideològiques d'aquestes preferències, trobem que els joves sí que són una mica diferents respecte a les generacions precedents, com suggereix el gràfic 2. En aquest cas, estimo la probabilitat d'estar a favor de més estat del benestar (responent amb un 4 o menys a la pregunta anterior) en funció de l'edat (tenir menys de 35 anys o no) i la ideologia de l'enquestat (mesura en la clàssica escala d'esquerra [1] a dreta [10]) que utilitza el CIS), i descomptant l'efecte d'altres variables, com l'educació, la classe social o el gènere de l'entrevistat. Així, entre els grans, la ideologia exerceix un poderós efecte en la direcció esperada en les preferències sobre l'estat del benestar; això és, les persones d'esquerra volen clarament més serveis, encara que això impliqui més impostos, i les de dreta volen menys impostos, encara que impliqui menys serveis. En canvi, això no ocorre entre els joves. Existeixen diverses lectures d'aquest resultat, però una possibilitat és que, entre els grups de menys edat, les diferències ideològiques entre esquerra i dreta tenen menys a veure amb la força de l'estat de benestar existent i potser més amb el disseny concret que aquest estat tingui en el futur, d'acord amb la discussió anterior.

Però perquè canviïn els termes del debat sobre el paper de l'Estat en les nostres economies i societats en la direcció de les exigències dels joves, serà fonamental que aquests aconseguixin canviar l'agenda i la conversa política de les nostres democràcies. No cal ser pessimistes, però hauran de superar dos obstacles importants: la feblesa numèrica, per motius purament demogràfics, i la feblesa política, fruit de la seva falta d'articulació en comparació amb les generacions precedents.

Antisistema. Desigualdad económica y precariado político

Catarata, 2018

El 16 de novembre de 1976, un miler de dones (segons publicava *La Vanguardia*) es van manifestar a Barcelona sota el lema "Jo també sóc adúltera", reclamant la despenalització de l'adulteri i en suport a María Ángeles Muñoz, una dona d'Albacete acusada d'adulteri pel seu marit, que l'havia abandonada amb una filla comuna de dos mesos.

Consum jove i crisi climàtica

Brenda Chávez

Alguna cosa està
canviant en els hàbits
de consum juvenils.

L'actual conjuntura
econòmica de precarietat i l'evidència
de la crisi climàtica estan imposant una
consciència socio-mediambiental més gran.
La joventut comença a protagonitzar una
transformació de la societat de consum.

Existeix una creixent disposició de les persones joves cap a fórmules de consum col·laboratives o més sostenibles, que reflecteixen una altra manera d'enfrontar-se amb el consum, derivada de la necessitat o dels canvis en els seus hàbits de compra i de relacionar-se. També com a reacció a la precarietat que pateixen, davant d'un model productiu malgastador, o per l'augment de la sensibilitat ambiental. Però, abans d'abordar-les, repassem el context on es gesten.

El 2018, l'informe *Emissions Gap Report*¹ del Programa de les Nacions Unides pel Medi Ambient advertia que quedaven dotze anys (fins a 2030) per resoldre el canvi climàtic o les pròximes generacions l'heretaran encara més exacerbat. Un missatge que ha fet seu Greta Thunberg, que ha impulsat el moviment juvenil Fridays for Future, al qual s'han sumat Extinction Rebellion, Madres por el Clima, Profesores por el Clima i, més recentment, Trabajadoras por el Clima.

Una consciència en alça des de la crisi

Però ja el 2007, la consultoria Nielsen va indicar que augmentava la preocupació mundial pel canvi climàtic: dues de cada cinc persones (42 %) creien que els governs havien d'actuar (a Espanya va créixer quatre punts), un repunt no vist des de finals dels anys vuitanta, que la posicionava com la quarta preocupació global després de l'economia, la salut i l'atur.²

El 2012, també Nielsen apuntava que, globalment, el 63 % dels menors de 40 anys preferien béns amb beneficis socials i ambientals (a Espanya el 60 %), i el 46 % pagaria més per ells (aquí el 31 %). Les causes que més els mobilitzaven eren la sostenibilitat (66 %), la millora en formació de ciències, tecnologia, enginyeria o matemàtiques (56 %) i l'erradicació de la pobresa (53 %). Curiosament, les zones més receptives no eren els Estats Units (35 %) ni Europa (32 %), sinó Àsia i el Pacífic (55 %), Orient Mitjà i Àfrica (53 %), i Amèrica Llatina (49 %).³

Consumidors més conscients

Segons l'ONU, el consum de béns i serveis ecològics creixerà el 50 % en les pròximes dècades. A Espanya ho farà el 12 % el 2020: de facturar 905 milions d'euros el 2008, aconseguirem els 12.182 milions enguany. Ja el 2014, la unitat d'intel·ligència de *The Economist* (bíblia neoliberal), va detectar el consum responsable com la tendència més rellevant; un consum que es guia, a més de per la qualitat-preu, per criteris socials i mediambientals. Aquest mateix any, l'agència TrendWatching destacava com a tendència rellevant les compres *guilt-free* (lliures de culpa), que eviten l'explotació humana, animal o els productes nocius. Totes dues fonts percebien l'existència de consumidors atents a la traçabilitat i impacte de les seves eleccions.

Un any abans, el 2013, l'estudi *From Obligation to Desire* [De l'obligació al desig], elaborat per tres consultories nord-americanes,

Notes

1. *Emissions Gap Report*, 2018, IPCC: <http://ow.ly/Tghv50xHm89>.
2. *Environmental Change Institute* (University of Oxford). Nielsen. 11 de juny de 2007.
3. Nielsen. Març de 2012.

Brenda Chávez. Periodista especializada en sostenibilidad i cultura, està llicenciada en Periodisme i Dret. Col·labora amb *El País* i *El Salto*, i presenta la secció quinzenal de consum sostenible *Consuma Crudeza* al programa de ràdio *Carne Cruda*. És membre del col·lectiu femení de periodistes de recerca sobre consum *Carro de Combate*. Ha publicat els llibres *Tu consumo puede cambiar el mundo* (Península) i *Al borde de un ataque de compras* (Debate).

Notes

4. *GlobeScan, SustainAbility y BBMG*. Octubre de 2013.

5. *Pronóstico del Consumidor* 2011. WGSN

havia apuntat que els consumidors globals que uneixen estil, estatus i responsabilitat social eren 2.500 milions, un terç de la població mundial. I redefinien el consum, perquè per a ells *the right thing to do* (fer el que és correcte) és *the cool thing to do* (fer el que mola).⁴

Aquests consumidors són qualificats com a “aspiracionals”: el 52 % són dones, el 40 % *millennials* (19-36 anys), el 37% Generació X (nascuts entre 1960 i 1980), el 34 % *baby boomers* (1946-64) i el 29 % sèniors. La mitjana d'edat és de 39 anys. El 49,4 % són els compradors principals a la seva llar. El 46,8 % són progenitors de menors de 17 anys i el 59,1 % resideix en àrees urbanes. Se'ls descriu com el potencial “punt d'inflexió” del consum global, el màrqueting els anomena “participants actius” o “mundials”, perquè amb les seves accions i hàbits són capaços de modificar el desenvolupament, la producció i la venda de béns o serveis, tenint en compte la pressió a la qual sotmeten les companyies. Per exemple, la sensibilització més important amb el maltractament animal ha fet que firmes de luxe com Gucci, Armani o Michael Kors abandonin l'ús de pells.

A aquests nous consumidors, entre els quals hi ha molts joves, els preocupa la seva salut i benestar, aspiren a una vida plena amb sentit, reivindiquen la seva llibertat, el dret a tenir veu i control, qüestionen els interessos després dels missatges que reben, els agraden els projectes altruistes, les innovacions pràctiques i entaulen converses (físiques o

virtuals) amb les marques, a les quals ja no consideren “gurus”, sinó “facilitadores”.

Així mateix, aprecien conceptes com cooperació, comunitat, sostenibilitat, autenticitat o transparència. Perceben els problemes com a oportunitats de solució. Per això, busquen marques (o fórmules

de consum) que reflecteixin els seus valors, comparteixin els seus coneixements, la tecnologia i els seus beneficis per ajudar a superar les bretxes globals.⁵

La joventut busca marques que reflecteixin els seus valors i que comparteixin els coneixements, la tecnologia i els seus beneficis per ajudar a superar les bretxes globals.

Precarietat i tecnologia també a l'alça

Els *millennials* van desembarcar al mercat laboral en plena crisi i, com la Generació Z (nascuts entre 1995 i 2002), en pateixen les conseqüències negatives respecte als salaris i les expectatives professionals. Un context, juntament amb el tecnològic, que els fa més sensibles al preu, els porta a buscar més valor per la seva compra i a tornar-se més pràctics. El mòbil, l'ordinador o la tauleta es converteixen en el seu centre d'operacions: la música, la càmera, la televisió, el cinema, l'oci, l'agenda, les relacions. Compren més en línia i adopten altres fórmules de consum, per desplaçar-se i per habitar, que podem resumir en les tendències següents:

1. Alimentació més sana i sostenible

L'estudi de Findasense *Las cosas sobre la mesa* recull que als *millennials* i *centennials* (que tenen fins a 20 anys) els preocupa l'impacte ambiental dels aliments, la composició, el canal de compra o la imatge. A més, utilitzen més aplicacions que aporten informació nutricional per comprar, com GoodGuide o Buycott (en anglès) i Yuka (en espanyol), o Ingred, que informa sobre substàncies potencialment nocives dels productes cosmètics, d'higiene o d'alimentació.

2. El consum col·laboratiu

Aquest sistema els permet gaudir, llogar, intercanviar, reutilitzar o compartir béns o altres serveis sense posseir-los. Segons *Time*, l'economia col·laborativa és una de les deu idees que canviaran el món. La publicació va afirmar que algun dia mirarem al segle xx i ens preguntarem per què consumíem tantes coses.

Les plataformes en línia entre iguals, o *Peer to peer* (P2P), estalvien costos, recursos i posen en boca de tothom vocables com

Als *millennials* i *centennials* els preocupa l'impacte ambiental dels aliments, la composició, el canal de compra o la imatge.

bike sharing (compartir bicicletes), *park sharing* (places de pàrquing), *cohousing* (cases) o donen a conèixer espais col·laboratius de treball (*coworking*), d'oci, producció o consum (com els horts compartits o els grups de consum) i plataformes

de compravenda sense intermediaris. Al web consumocolaborativo.com hi ha un ampli directori. El consum col·laboratiu es va consolidar amb la crisi i l'auge de negocis com BlaBlaCar, Carpooling o Airbnb. No està exempt de polèmiques laborals i fiscals, com les protagonitzades per Uber, Cabify, Deliveroo o Airbnb. En paral·lel han aparegut alternatives cooperatives com Som Mobilitat (de cotxes) o Fairbnb (de cases), totes dues d'economia social i solidària.

3. 'Zero waste' (residu zero)

Aquest moviment, en auge entre els joves, minimitza els residus aplicant cinc principis: rebutjar (l'in necessari, articles envasats o d'un sol ús), reduir el consum (de béns, energia, llum, aigua, etc.), reutilitzar els productes allargant-ne la vida, reciclar (el que no es pot rebutjar, reutilitzar o reduir) i reintegrar residus biològics (alimentaris o vegetals) compostant-los per fer adob. Es practica evitant envasos i plàstics, fent servir recipients reutilitzables (tàpers, carmanyoles, ampolles, bosses de roba), consumint a granel o optant per articles residu zero com copes menstruals, xampús sòlids, mantegues corporals en barra, detergents a granel, raspalls biodegradables, fregalls sense plàstic, pastilles de sabó, etc.

4. Segona mà

Durant molt de temps menystinguts, avui els productes de segona mà es dignifiquen a través de comerços o plataformes en línia de compravenda de moda, estris o tecnologia, que faciliten aquests articles a bon preu, alleugerint una mica l'impacte ambiental de la cultura d'“usar i llençar”, que els rebutja abans i en bon estat. Fins i tot al sector del luxe han començat a aparèixer serveis de *resale*, una cosa impensable fa anys, com TheRealReal, de Stella McCartney, que revén peces de la seva pròpia marca i d'altres.

5. Altres maneres d'habitar

L'accés al primer habitatge i al crèdit resulta difícil amb una taxa d'atur entre els 16 i els 24 anys del 33,14 %. Per això, compartir pis o l'autoconstrucció són opcions cada vegada més explorades. Hi ha habitatges modulars de bioconstrucció (amb materials saludables i sostenibles) amb petjada ambiental més petita i fórmules com el *cohousing*, que possibilita als usuaris codissenyar els seus habitatges col·lectivament.

6. Cooperar és estimar

La governança de les cooperatives permet als socis consumidors participar democràticament de les decisions. En els últims anys han sorgit cooperatives comercialitzadores d'energia renovable, com Som Energia a Catalunya o l'operador cooperatiu de telefonia Som Connexió. Sota el mateix esperit, es projecten diversos supermercats cooperatius a Barcelona i Madrid que permetran als seus socis adquirir productes sostenibles a millors preus a canvi de col·laborar-hi algunes hores al mes.

Al borde de un ataque de compras
Debate, 2019

Tu consumo puede cambiar el mundo
Península, 2017

7. Recuperar el 'fer'

El terme *prosumidors* (productors-consumidors) descriu els qui produeixen béns per vendre o consumir. Emana d'una tendència cap a la “reapropiació” del fer, que respon a la “desapropiació” creixent de les últimes dècades per part de les indústries. En són manifestacions el DIY (*Do it yourself*) o FTM (Fes-t'ho tu mateix), el *homemade* (fet a casa), el *handmade* (fet a mà), el moviment dels reparadors o *reparing* (que exigeix el dret de reparar els béns en comptes de comprar-ne de nous), la personalització de roba (costumització), o la creixent democratització i l'accés a produir controlant el procés (amb el suport de la xarxa, amb tecnologies de creació, impressores 3D, etc.).

Les consultories de tendències indiquen que l'última recessió va estimular la creativitat com a expressió personal, com a desafiament a la convenció —amb la convicció que solucionar problemes no és qüestió només de diners, sinó de dedicar-los temps—, i com a part de l'emergent consciència col·lectiva (també juvenil) que creu que amb cada acte decidim el món.

A finals dels anys 70 es van organitzar moltes manifestacions contra la violència i el maltractament cap a les dones. La imatge de dalt mostra una protesta contra la violació i mort d'Antonia España, una treballadora de Sabadell. La van convocar la Coordinadora Feminista i altres grups més radicals del feminisme.

Les reivindicacions de les dones als inicis de la democràcia incloïen la demanda de llars d'infants gratuïtes i subvencionades. A la imatge de sota, petits manifestants d'una concentració el juny de 1976 als Jardins del passeig de Gràcia.

**Les dones joves,
entre la desigualtat
i l'empoderament**
Maria de la Fuente
Júlia Mas Maresma

La gent jove està protagonitzant nous discursos sobre el gènere i qüestionant moltes de les discriminacions

i violències que les generacions més grans tenien normalitzades. El feminisme és, amb l'ecologisme, el discurs progressista des del qual molta gent jove està sent crítica amb l'estat actual de les coses. Què ha canviat i què no a la joventut pel que fa a les desigualtats i les normes de gènere?

Hi ha expectatives socials sobre la igualtat de gènere que la gent jove ha vist frustrades. La principal, que l'educació era la clau per a la igualtat a totes les esferes de la vida. Avui les joves, i ja no és la primera generació, tenen nivells formatius més alts que els joves. Però sabem que això no ha anat aparellat d'una transformació equivalent del mercat laboral. Les dones joves són el col·lectiu d'edat i gènere amb ingressos propis més petits. A més, la desigualtat augmenta quan el moment del cicle de vida avança (també per a les més educades, també per a les joves). Però convé explorar en quin moment comencen a aparèixer les desigualtats socials i sobretot econòmiques a la vida de les dones en un context com l'actual d'igualtat formal.

A l'adolescència ja és present la violència masclista. A Espanya, una de cada quatre noies entre 16 i 19 anys que ha tingut parella en algun moment ha patit violència masclista *de control* l'últim any.¹ La població escolar d'entre 12 i 18 anys ja afirma haver viscut en alguna mesura situacions de violència sexual (tocaments, assetjament, agressions). Les noies ja pateixen el doble de cops que els nois aquests episodis i, de fet, el més habitual, "comentaris molestos o insultants de tipus sexual", ha estat patit pel 6,6 % dels nois adolescents i el 18,8 % de les noies adolescents el darrer any, és a dir, tres vegades més.²

Manca d'educació sexoaffectiva

L'activitat sexual és, en bona part, la via d'entrada de la violència masclista a la vida dels nois i les noies en edats molt primerenques. L'edat mitjana de l'inici de les relacions sexuals amb penetració és 16,7 anys. La pregunta, de difícil resposta amb la informació actual, és quantes d'aquestes relacions heterosexuales "completes" són abusives. La manca d'educació sexoaffectiva deixa aquesta etapa exploratòria en mans del mite de l'amor romàntic: la idea que som éssers incomplets sense una parella, que aquesta —si som dones— mereix el nostre sacrifici i que l'amor justifica el patiment i la gelosia. També està present la pornografia.

Els rols tradicionals de gènere (la iniciativa ha de ser de l'home), així com el focus en el plaer masculí, són normes socials vigents entre la població jove. En aquest sentit, és alarmant saber que les dades recollides l'any 2018 entre la població usuària del Centre Jove d'Anticoncepció i les Sexualitats (CJAS), assenyalen que una de cada tres dones menors de 30 anys reconeix no poder decidir a l'hora d'utilitzar un mètode anticonceptiu, i més del 25 % declaren que freqüentment mantenen relacions sexuals sense voler-ne. D'altra banda, les xarxes són (entre altres coses) un nou mitjà per a la violència del qual encara no coneixem l'abast del tot. Apareixen noves formes de cibercontrol i ciberassetjament continuat i altres tipus de violència que cal tenir present i que poden ser molt greus: difusió de fotos de caire sexual sense consentiment (*sexpredding*), sextorsió, ruptura a la francesa (*ghosting*), ciberassetjament pedòfil (*grooming*), etc.

Notes

1. Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat. *Macroencuesta de violencia contra la mujer*, 2015.
2. Departament d'Interior. *Enquesta de convivència escolar i seguretat a Catalunya*. Curs 2017-2018.

Maria de la Fuente. Sòcia de la consultora iQcoop i directora de l'Observatori iQ. És llicenciada en Filosofia i doctora en Ciència Política. S'ha especialitzat en teoria feminista i en la mesura de la igualtat de gènere a través d'indicadors. Ha treballat a Iniciativa per Catalunya, la Federació de Municipis de Catalunya, la Universitat de Girona i l'Institut de Ciències Polítiques i Socials de la UAB.

Júlia Mas Maresma. Cofundadora de *Projecte ella*. És sociòloga, màster en Conflictologia i facilitadora de grups. Actualment cursa el postgrau en Violències Masclistes. Ha treballat en l'àmbit de l'associacionisme, la joventut, la dinamització comunitària i l'avaluació de polítiques públiques, sempre incorporant-hi la perspectiva de gènere.

Notes

3. Departament d'Ensenyament. *Matriculacions a cicles formatius de grau mitjà a Catalunya*, curs 2015-2016.

4. *Indicadors dona i ciència*. Generalitat de Catalunya, curs 2016-2017.

5. Agència Catalana de la Joventut (2017). *Enquesta a la Joventut de Catalunya*.

6. Observatori iQ/ocupació a partir d'EPA 2016.

7. Pertanyen al primer quintil de renda de la població juvenil.

8. Pertanyen al tercer quartil de renda de la població juvenil.

D'altra banda, en l'àmbit educatiu *l'especialització de gènere* no disminueix. És l'anomenada *segregació horitzontal*: es produeix en l'educació i es replica en el mercat laboral. Al batxillerat ja existeix una majoria femenina a humanitats i arts, i una de masculina a ciències. Als estudis de grau mitjà la segregació s'extrema: a la família d'imatge personal hi ha matriculat el 92,9% de dones, i a les de tèxtil, confecció i pell el 84,8%. A l'altre extrem trobem més del 97% de matriculació masculina a transport i manteniment de vehicles, fabricació mecànica, electricitat i electrònica, instal·lació i manteniment.³ A la universitat, on en conjunt predominen les dones, trobem que representen el 73% entre l'alumnat de ciències de la salut i el 25% a les carreres tècniques.⁴ Aquesta segregació té importants implicacions en les condicions de vida, perquè per desgràcia el reconeixement social i econòmic de les disciplines "masculines" és superior al de les

Al batxillerat ja existeix una majoria femenina a humanitats i arts, i una masculina a ciències.

“femenines”, i això té una traducció en condicions de treball, incloent-hi el salari. A més, no podem oblidar que l'èxit educatiu no és igual per a totes. L'avantatge educatiu no es produeix de forma homogènia en els diferents col·lectius de nois o de noies. Un exemple el tenim en relació amb la població migrada. Sabem que hi ha un sostre de vidre educatiu específic per a les joves d'origen estranger situat a l'educació secundària postobligatòria i que, al contrari del que passa amb la població autòctona, ells arriben a la universitat amb més freqüència que elles.⁵

En tot cas, l'èxit educatiu femení no és valorat al mercat laboral com el masculí. Estudiar serveix per a tothom, però no serveix tant per a les noies com per als nois. Diversos indicadors apunten en

aquesta direcció. Les dones

formen avui el 58 % de persones amb estudis superiors, però només el 53 % de les persones ocupades amb aquest nivell d'estudis.⁶

Malgrat tenir millors resultats acadèmics, les joves tenen un 13 % menys de feina que els nois, i aquesta bretxa s'amplia en el grup dels directius, on elles són el 38 % menys. Així doncs, podem dir que el nivell educatiu avui no és l'únic factor que determina una millor ocupabilitat: el gènere també hi juga el seu paper.

Més desigualtat en l'emancipació

Un altre moment clau en la consolidació de la desigualtat és l'emancipació. És en aquest moment quan la socialització de gènere cristal·litza en les condicions de vida de la joventut. Com és sabut, les noies joves s'emancipen abans que els nois, en part perquè ho fan en parelles amb una diferència d'edat d'uns quatre anys. També perquè elles es comporten de manera més homogènia, prioritzant la parella davant altres formes de convivència que no pas ells. A més, mentre que els nois que s'emancipen ho fan gairebé en la meitat dels casos amb

ingressos relativament elevats,⁷ entre les noies aquest és el cas només per a menys d'un terç. I a la inversa, si bé només el 15 % dels emancipats tenen rendes mitjanes-baixes,⁸ en el cas de les emancipades aquest percentatge

Malgrat tenir millors resultats acadèmics, les joves tenen un 13 % menys de feina que els nois, i aquesta bretxa s'amplia en el grup dels directius, on elles són el 38 % menys.

Notes

9. Totes les dades d'aquest paràgraf estan extretes de l'*Enquesta a la joventut de Catalunya* 2017, que recull informació de joves de 15 a 34 anys.

10. Ens referim a les tasques domèstiques tradicionalment femenines: posar la rentadora, fer la compra quotidiana o netejar el pis, entre d'altres.

11. Gairebé el 75 % d'homes treballa 40 hores setmanals o més, mentre que les dones estan 10 punts percentuals per sota.

12. Idescat.

13. Aquesta minoració no ha estat simètrica a l'augment de la dedicació masculina dels joves amb millors nivells educatius. Si bé l'externalització d'aquestes tasques en dones d'estrats socials inferiors (i sovint condició migrant) no és un fenomen rellevant entre els i les joves, cal assenyalar que possiblement aparegui més endavant, i que en les condicions actuals, l'únic que succeirà en aquests casos és una transformació de la desigualtat de gènere —que es traspasa cap a les classes socials més baixes—, no una disminució. També cal tenir en compte que el volum de treball no remunerat ha disminuït respecte a dècades anteriors.

puja fins al 25 %. De fet, el perfil ocupacional dels nois emancipats és clarament el dels qui tenen una ocupació com a activitat principal. Entre elles, en canvi, els perfils són més diversos i també s'emancipen la majoria que tenen com a activitat principal la cura, o bé estan a l'atur o fan feines “no principals”.⁹ És a dir: les joves s'emancipen en pitjors condicions econòmiques i assumint més riscos. D'aquesta manera es posen unes bases molt perilloses de desigualtat, que es poden consolidar en les etapes següents del cicle de vida (en particular amb l'arribada dels fills).

Un cop emancipades, les parelles joves no reparteixen de forma igualitària el treball domèstic i de cura de la llar. Una de cada quatre noies que viu en parella afirma que fa en solitari tres o més tasques domèstiques “típicament femenines”,¹⁰ mentre els homes joves que ho afirmen són el 3,7 %. La situació s'agreuja quan es produeix la maternitat i la paternitat. La població jove que té una ocupació i no té criatures ja presenta diferències pel que fa a la seva dedicació a l'àmbit laboral.¹¹ Però l'aparició dels infants resulta ser un moment crític per a l'augment de les desigualtats. No resulta sorprenent saber que, en ser mares, les joves que treballen 40 hores o més a la setmana passen de ser dos terços a ser menys de la meitat. En els homes joves la paternitat produeix un canvi en sentit contrari: ells passen de ser el 75 % a ser el 81 %.

Malgrat tot, els canvis avancen

Malgrat la persistència de totes aquestes formes de desigualtat, no seria just dir que els i les joves no viuen diferent el seu estatus de gènere. De fet hi ha un canvi que ja fa dècades que dura. En part, les joves viuen una transformació social que s'ha estat produint en el darrer lustre: l'increment de la presència de dones a nivells educatius mitjans i superiors, i també al mercat de treball. La pèrdua d'alguns valors tradicionals pot estar relacionada amb aquest èxit: només cal veure la tendència del matrimoni religiós, que l'any 90 representava tres de cada quatre unions i avui només el 10 %.¹²

A més, diversos estudis mostren que l'augment del nivell educatiu està relacionat amb la disminució de la càrrega de treball domèstic de les joves. Malgrat tots els dubtes sobre aquesta transformació¹³ (i la persistència de la desigualtat que hem assenyalat més amunt), sí que hi ha senyals d'una implicació més gran d'alguns nois en algunes tasques, en particular en la criança dels fills. Sabem que és la part més gratificant del treball domèstic i de cura, però és treball de cura, al cap i a la fi.

Però el principal senyal d'empoderament de les joves prové de la veu pública que han assolit gràcies a les xarxes socials, uns discursos relacionats amb l'emergència d'una nova onada

Hi ha senyals d'una implicació més gran d'alguns nois en algunes tasques domèstiques, en particular en la criança dels fills.

feminista protagonitzada per elles. Les dones i els homes joves tenen mòbil i fan servir l'ordinador en proporcions similars. Les dones (de totes les edats) utilitzen més les xarxes socials que els homes. I la veu pública de les dones joves s'ha amplificat d'una manera inesperada a través d'aquestes xarxes. Experiències compartides com el #metoo, #yositecreo o el més recent #laculpanoeramia han provocat

L'empoderament de les joves és un dels fets polítics més rellevants dels darrers anys a escala global.

una conscienciació ciutadana que explica sobre manera les mobilitzacions massives del 8M dels dos últims anys. Aquestes mobilitzacions no només han modificat l'agenda política, sinó que també han esdevingut un

espai de sororitat i d'identificació col·lectiva de situacions de violència i discriminació que fins ara eren llegides en clau individual i íntima, però no social o política.

L'empoderament de les joves és un dels fets polítics més rellevants dels darrers anys a escala global. Les feministes de totes les generacions ho hem de celebrar i treballar perquè la nova onada no s'oblidi de la qüestió del repartiment dels treballs i la riquesa. Aquesta és una reclamació clau per a la vida de les dones, també de les joves, en un moment de neoliberalisme desbocat. Al mateix temps, cal estar alerta a les reaccions masclistes que han despertat les noves veus feministes. Són reaccions molt virulentes, amb traducció electoral, i que encara no han mostrat quins són els seus límits.